

9	ZWAVELZUUR
39	RESTLETSELS
65	Wie wat bewaart
119	<i>Brieven</i>
139	RESTLETSELS
163	De wereldreus
195	Restletsels
221	PARASIETEN, PARVENU'S
239	Tunnelvisie
259	Restletsels
291	Personenregister

De onverzoenbare woedes van Willem Frederik Hermans

‘Als ik met dit boek iets toon, is het vooral wat het betekent te schrijven in een land, dat zijn eigen taal haat en veracht en waar de literatuur, de filosofie en de geschiedschrijving aan kleine hoetelaars worden overgelaten.

Mijn leven heeft weinig avontuurlijks. ’t Voornaamste avontuur bestaat uit pennestrijd tegen malloten, samenzweerders, boerenbedriegers en imbecielen.’

Was getekend: Willem Frederik Hermans. Hij overleed in 1995.

Was hij de ‘grootste’ naoorlogse Nederlandse schrijver, zoals tijdens zijn leven al vrij algemeen werd verkondigd?

Ongetwijfeld is dat zijn ambitie geweest, maar deze steeg nog vele treden hoger: volgens Harry Mulisch waande Hermans zich ten slotte de *enige* schrijver van het Nederlands sprekende taalgebied en dat bestempelde hem, zei Mulisch, tot ‘een mispunt’.

Iemand gaf bij Hermans’ dood als zijn mening te kennen dat de overledene ‘veel geprezen is uit angst’. Relativerend commentaar op Hermans kostte je je kop, je reputatie of dan toch voor vele weken je vredige nachtrust en evenwichtige humeur. Hermans hield er niet van te worden gerelativeerd, sterker: dergelijke brutaliteit strafte hij ogenblikkelijk af met verwoestende toorn, die voor de rest van zijn leven ook nooit meer zou luwen.

Behalve als de *enige* schrijver van zijn epoque in zijn taalgebied beschouwde hij zichzelf in al zijn meningsuitingen onfeilbaarder

dan de paus. Bij de start van zijn schrijfcarrière publiceerde hij het boek (een roman) *Ik heb altijd gelijk* (1951). Men was dus op de hoogte alsook gewaarschuwd!

Het begincitaat is afkomstig uit de 'Inleiding' tot het *Supplement* (1983) op *Mandarijnen op zwavelzuur*. Dit door Hermans zelf vervaardigde en in 1964 in eigen beheer in het licht gegeven polemisch geschrift (het zou in diverse drukken en oplagen tot 1985 in de handel blijven) behoort tot de bekendste werken in zijn veelomvattende oeuvre: in ieder geval geldt dit voor de titel, die klassiek en spreekwoordelijk is geworden. Van de inhoud is, behalve door betrokkenen, insiders, liefhebbers, nooit ècht, laat staan gedegen kennisgenomen.

Wat in ieder geval als onomstotelijk feit in de Nederlandse literatuurgeschiedenis kan worden vastgelegd, is dat Willem Frederik Hermans de meest vooraanstaande polemist van zijn tijd is geweest. Sommige van zijn meningen, ideeën en opvattingen hebben nooit iets van hun pantserskracht verloren: ettelijke na hem komende twisteschrijvers, protesteerders, opstandelingen, querulanten hebben er hun strijdvaardige inspiratie en elan aan ontleend.

Ik ook. Dank u.

Snelle bederfelijkheid

Wat is er de oorzaak van dat *Mandarijnen op zwavelzuur* door de huidige lezer nauwelijks wordt ingezien? Die oorzaak is het feit dat de inhoud ervan grotendeels onbegrijpelijk is geworden voor niet-ingevoerden in de Nederlandse literaire wereld anno de jaren vijftig van de vorige eeuw. Voor wèl ingevoerden heeft altijd gegolden dat men héél ingevoerd moest zijn om al het door Hermans ter sprake gebrachte precies te kunnen situeren en doorgronden. Over iets anders dan toentijdse *litteraire* toestanden, kwesties, tijdschriften, schrijvers handelt het boek niet. Het is een veelal geestige, uitermate instructieve handleiding gebleven

voor iedere leerling-polemist, maar alle erin aangesneden onderwerpen en bij het aansnijden tot plakjes herleide personen zijn onder korsten stof c.q. meters grafaarde bedolven geraakt en mettertijd totaal vergeten.

Waarmee meteen de snelle bederfelijkheid van het genre polemie is aangegeven. Er zal bij de definitieve herdruk van *Mandarijnen op zwavelzuur* in Hermans' *Volledige Werken* heel wat moeten worden uitgelegd in duizenden voetnoten, annotaties en hele hoofdstukken vergende verklaringen.

Wie weet nog wie J.B. Charles is geweest?

Voordat *Mandarijnen op zwavelzuur* in boekvorm verscheen, was het de bedoeling dat de schotschriften als een serie afzonderlijke brochures zouden worden uitgegeven door Hermans' uitgever Geert van Oorschot. Het is bij één Van Oorschotuitgave gebleven: de uitgever liet het verder afweten na het geweldige kraakeel dat het pamflet veroorzaakte. Deze eerste publicatie (1955) onder de reekstitel *Mandarijnen op zwavelzuur (Het geweten van de Groene Amsterdammer of Volg het spoor omhoog)* ging over J.B. Charles, pseudoniem van de hoogleraar criminologie Willem H. Nagel, schrijver van het boek *Volg het spoor terug* (1953). Om te beginnen was dat een rotboek, volgens Hermans (waar hij ongelijk in had) en die J.B. Charles deugde voor geen halve cent, opnieuw volgens Hermans (en ook hierin vergiste hij zich opzettelijk), want onderhavige Charles was een vurige propagandist van 'De Derde Weg'. Wie weet nog wat dat voor geestesbeweging is geweest? In de ogen van Hermans vormden de aanhangers ervan een club rondom het weekblad *De Groene Amsterdammer*, bestaande uit politiek-naïeve tinnegieters met volstrekt abjecte ideologieën (waar hij ook al niet voor honderd procent gelijk in had).

Op het geschrift kwamen tal van woedende reacties, onder meer in *Het Parool* van de hand van H.A. Gomperts, later literatuurprofessor te Leiden. Voor de talloos veel miljoenen die uiteraard ook niet meer weten wie H.A. Gomperts is geweest, hier Hermans:

‘...de luie Gomperts die, tientallen jaren deftig doende op zijn Leidse leerstoel, nooit, zelfs niet over zijn bejubelde meesters Ter Braak en Du Perron, iets aan het licht gebracht heeft dat de moeite van het onthouden waard is.’

Al had hij niet steeds ten volle gelijk, in de veelheid der gevallen had hij het meer dan overtuigend wèl, zoals in het geval Gomperts, dit is: de latere Gomperts, die als Leids hoogleraar aan het begin heeft gestaan van een treurige verdruijing in de literatuurwetenschap. Er lopen wat krottenkokers rond in de letterenfaculteiten van Nederlandse universiteiten, met name aan de letterenfaculteit te Leiden, waar de ene mistige randfiguur na de andere uit de ‘Gompertsschool’ op die zo prettig warm gehouden ‘leerstoel’ mag plaatsnemen. Over het slag letterenprofessoren waartoe Gomperts behoorde schreef hij: ‘Geen andere bedoeling kan deze ouwelbakkers toegeschreven worden dan deze: zonder een mond open te doen, zonder een voet te verzetten, hun op niets gebaseerde verachting te tonen voor de Nederlandse boeken waaraan ze hun boterham verdienen.’

Al mijn vijanden worden hoogleraar! riep Hermans uit. Hijzelf, in hetzelfde jaar waarin de tegen J.B. Charles gerichte brochure verscheen aan de universiteit van Amsterdam cum laude gepromoveerd tot doctor in de wiskunde en natuurwetenschappen, heeft deze status nooit bereikt, men heeft hem integendeel uit het bescheiden universitaire milieutje weggepest. Het mensdom dankt er vele pagina’s bliksemend geschrijf van ‘Willem de Verschrikkelijke’ aan, ook wel ‘het beest’ genoemd, ook wel ‘de beul’.

Op die ene Van Oorschothbrochure deed Hermans in eigen beheer nog een tweede volgen: *De Mandarijnenpers* (1955), waarin hij van leer trok tegen alle ‘lasteraars’ die zijn paskwil tegen Charles in afkeurende zin hadden becommentarieerd. In de uiteindelijke boekpublicatie van 1964, – er was geen uitgever voor te porren geweest, – bracht hij al zijn polemische oprispingen vanaf 1945 bijeen, dat waren er zowat vijftig uit zo’n twintig jaar kwaadsappig

chagrijn. Een labyrint van teksten, toestanden, personen, alles voorbij, alles verdampt, waarin men, literair-historisch gesproken, zonder gedegen inside-kennis, gegarandeerd verdwaalt.

De mannen van Forum

De namen Ter Braak en Du Perron zijn gevallen. Hermans' in *Mandarijnen op zwavelzuur* bijeengebrachte bitsigheden zijn voor een groot deel tegen deze beiden gericht: ze behoren tot 'de canon', al valt te vrezen dat ook hun meer dan vijftientig delen omvattende verzamelde werken en brieven door niet velen meer worden opengeslagen.

Menno ter Braak, die leefde van 1902 tot 1940? In de ogen van Hermans zou Ter Braak als 'denker' weinig belangwekkender zijn geweest dan het carbonpapier van Friedrich Nietzsche. En als boekbespreker was Ter Braak, vond Hermans, alleen maar zogenaamd 'gezaghebbend': hij zou voornamelijk literaire couveusekindjes van mindererangs pennevoerders hebben gerecenseerd. Ter Braaks eigen romans, twee stuks: door de gehaktmolen ermee, waarna het gehakt aan de hond mag worden gevoerd.

Eddy du Perron, 1899-1940? Een spelbederver en ruiteningooier als Hermans zelf, die zich aan Du Perron verwant moet hebben gevoeld. Uit het prille begin van Hermans' schrijversleven dateert zelfs een artikel van zijn hand dat 'E. du Perron als leermeester' heet. Du Perron was de eerste biograaf van de ook door Hermans onvoorwaardelijk bewonderde Multatuli, die zich bij het dynamiteren van reputaties en heilige huisjes al evenmin onbetuigd heeft gelaten. Ook in die zin was Du Perron de 'voorloper' van Hermans: in 1976 kwam hij zelf met de biografie *De raadselachtige Multatuli*.

Op het sympathiserende leermeesteropstel volgde de 'vadermoord' op Du Perron. Diens roman *Het land van herkomst* (1935) – Hermans zou dit omvangrijke werk zeven keer hebben doorgenomen – bestond uiteindelijk, zo luidde zijn bevinding, toch

eigenlijk maar uit een ongestructureerde zoi uiteenlopende teksten, terwijl een roman, decreeteerde Hermans, streng gearrangeerd en gecomponeerd diende te zijn. Hermansdogma: in een roman hoort geen mus uit de dakgoot te vallen zonder oorzaak en gevolg, zonder dat de schrijver het beredeneerd heeft gewild en er een duidelijk blijkende romantische bedoeling mee heeft gehad. (De bijbelkundigen onder ons herkennen deze mus uit het evangelie van Matteüs, 10, 29.)

Ter Braak en Du Perron waren de gangmakers van *Forum* (1932-1935), het tijdschrift van 'de vent': deze geeft in zijn schrijverij in de eerste plaats blijk van eigen 'karakter', zonder zich voornamelijk bezig te houden met 'de vorm', waarmee voorgangers als de Tachtigers de Nederlandse letteren voor decennia hadden verziekt. Hoe konden 'ventschap', 'persoonlijkheid', 'karakter' het duidelijkst blijken? Uit schrijffuitingen die de publicist als het ware op zijn eigen huid tatoeëert, als daar zijn het dagboek en de brief (heden zou de column hieraan kunnen worden toegevoegd), voorts de autobiografie, de memoires, de anekdotische huisje-boompjebeestje-schrijvelarij. Alles uit de school van Stendhal en diens 'egotisme', waar Du Perron het had opgepikt. Hermans verwees deze genres knarsetandend naar de mesthoop, in *Mandarijnen op zwavelzuur* aldus: 'In dagboeken en brieven, dacht Du Perron, toont de schrijver zich zoals hij werkelijk is. Impliciet axioma: de schrijver zoals hij werkelijk is, vormt betere lectuur dan wat de schrijver verzint of de schrijver die zich verkleedt. Arrangeren, componeren is verderfelijk. Trucage, liegen en komediespelen zijn woorden waarmee het aangeduid moet worden.'

Polemiseren is: chargeren, overdrijven, pletten. Hoe heftiger hoe leuker. Belachelijk maken, simplificeren: allemaal toegestaan. Hoe scherper de karikatuur, hoe duidelijker de essentie van de ergernis.

Dat Du Perron het bovenstaande helemaal niet 'dacht', zeker niet zoals Hermans het weergeeft: dondert niet, dan werd het wel

gedacht door iemand die Du Perron kende en ook in *Forum* publiceerde of zo, – alles één pot nat en hetzelfde lood om hetzelfde oud ijzer. Wie polemiseert moet vooral niet met zeven brillen op en met in iedere hand een vergrootglas aandachtig gaan zitten nuanceren. Het idee stond hem niet aan, dat idee kwam uit *Forum*-kringen en van die kringen maakte Du Perron deel uit, punt!

Mandarijnen en epigonen

Het moet zo zijn geweest dat Hermans in zijn jonge jaren zich wonderwat had voorgesteld van ‘schrijver zijn’, dat hij voor een verheven roeping hield, en van ‘de literaire wereld’ die, naar hij aanvankelijk kan hebben gedacht, zou zijn bevolkt met uitsluitend integere kunstenaars en onbaatzuchtige minnaars der schone letteren. Zijn verontwaardiging, verbittering en woede over de integendeel laffe, verraderlijke realiteit was er des te groter om. Zo kwam hij tot zijn wraakzuchtige commentaren op het literaire gedoe en zijn schrijvende tijdgenoten die dit gedoe beheersten als ‘mandarijnen’ (eertijds in China hooggeplaatste staatsambtenaren).

Deze machtsbekleders zetelden in jury’s tot toekenning van literaire prijzen en gaven zo’n prijs dan uitgerekend, de gore schande!, aan J.B. Charles voor diens prul *Volg het spoor terug* (Hermans bedoelde stiekem: in plaats van aan mij voor mijn prachtroman *Ik heb altijd gelijk*). Of ze waren uitgever, zoals bijvoorbeeld die Van Oorschot, de bangbroek die zijn (Hermans’) scheldbrochures niet verder durfde uit te geven. Wat gaf ‘Oorwurm’ dan wèl uit? De verzamelde werken van ‘dooie schrijvers’, met wie hij geen ruzie meer kon maken. Het mandarijnengebroed zat in commissies waar het bedisselde wie en wat in aanmerking kwam voor toelagen, subsidies, een ridderorde, een reisbeurs, een schrijfpdracht. Dankzij vriendjes in dergelijke commissies toucheerde zo’n gehaaide Van Oorschot vette geldsommen om er het verzamelde geouwehoer van de dooie oppermadarijnen Ter Braak en

Du Perron mee te financieren. Mandarijnen waren ook redacteurs van literaire tijdschriften, 'hoernalisten', boekbesprekers. Ze konden ook hoogleraar zijn: Gomperts!, die verder zo'n beetje alle hier opgesomde mandarijnenfuncties bekleedde. Nog gruwelijker: de mandarijnhogleraar die daarenboven *katholiek* was, zoals de Vondelpastoor Anton van Duinkerken. Deze opperde het nodig Hermans voor het gerecht te doen dagen vanwege zekere erotische passages in *De tranen der acacia's*. Om met Van Duinkerken de universele roomse parochie te treffen, foeterde Hermans: 'De katholieken! Dat is het meest schunnige, belazerde, onderkruiperige, besodemierterde deel van ons volk. Maar die naaien er op los! Die planten zich voort! Als konijnen, ratten, vlooiën, luizen. Die emigreren niet! Die blijven wel zitten in Brabant en Limburg met puisten op hun wangen en rotte kiezen van het ouwels vreten!'

De Nederlandse literaire wereld van vlak na de oorlog was één corrupte bende in de visie van de zojuist daarin aangetreden Hermans, – één groot web van op macht en voordeel azende glui-perds, elkaar likkende en aaiende halftalenten, belangrijkdoeners, praatjesmakers, één uitgestrekte zandbak vol epigonen, wier ogen pijn deden als ze recht in het felle licht van een authentiek talent moesten kijken, zeg maar in de als briljanten stralende aureolen rondom een wereldgenie als Willem Frederik Hermans in persoon.

Na dit mandarinaat in kaart te hebben gebracht, hoofdstuk I van *Mandarijnen op zwavelzuur*, begon hij aan de portrettering der epigonen: hoofdstuk II.

Alle mandarijnen, – plusminus een hele à een halve generatie ouder dan Hermans, die zelf in 1944 debuteerde, – hadden vóór de oorlog in de ademuitstoot van Menno ter Braak en Eddy du Perron vertoefd en waren geïnfecteerd met het niet diep genoeg de grond in te heien ideeëngoed van beider tijdschrift *Forum*. 'Dus' waren ze zonder uitzondering: 'epigonen'. En wel van twee naar zijn besef al te overschatten types, *summa summarum* schrijvers van niks en 'karakters' van niks, wier postume voortbestaan Hermans zijn

hele verdere leven zou blijven verketteren om daarmee hun epigonennageslacht, dat hem onvermoeid de voet dwars zette, even onvermoeid te blijven terugjennen. Het woord 'sadistisch' zou hier op zijn plaats zijn, het komt voor in de titel van het volgende Hermansboek waarin, zo staat in het 'Vooraf', 'conclusies [worden] getrokken waar de lezer geen plezier in heeft'.

Hij was een vaardig chirurg, die er niet voor terugdeinsde nu en dan de cirkelzaag en het koppensnellersmes te hanteren.

Zelfs de zielige zelfmoord van Ter Braak (op 15 mei 1940, een dag na de datum waarop ook Du Perron overleed, deze aan angina pectoris) heeft hij niet nagelaten tamelijk smakeloos belachelijk te maken om de epigonenklied op stang te jagen. In zijn verhaal 'Het grote medelijden' (in de bundel *Een wonderkind of een total loss*, 1967) herkent men in het als een dode schrijver opgevoerde personage Otto Verbeek onmiddellijk Menno ter Braak, omtrent diens laatste uren krijgt men te lezen: 'Verbeek vroeg zijn broer, een medicus, om een spuitje. Maar de medicus [] gaf hem slaaptabletjes die hij gedeeltelijk weer uitbraakte. Zo werd zijn heldendood een grote smeerbeel.' Hieraan voegde Hermans met zijn gefnuikte hoogleraarsambitie nog smalend toe: 'De broer is nu professor.'

Het lijstje van Menno ter Braak

In deel 4 van Ter Braaks *Verzameld werk* had hij diens nagelaten dagboek(!)notities 'Journaal 1939' nauwlettend bestudeerd, vlammen spuwend om de passage waar Ter Braak een overzichtje verschafte van schrijvende tijdgenoten die hij rekende tot respectievelijk een 'fausse génération' en 'de werkelijk veelbelovenden'. Door Ter Braak 'van werkelijk belang' geacht werden: 'Gomperts, Van Lier, Van der Veen, Vasalis, Morriën'.

Rudie van Lier (*wie?*) liet Hermans in zijn *Mandarijnen* onbecommentarieerd, al was het talentje van deze vrijetijdsrijmelaar geringer dan een molecuul en zou hij Ter Braak des te schamperder

hebben kunnen honen om zijn pijnlijke gebrek aan inzicht: Van Lier was een zwager van Hermans en misschien overwoog deze om het tenminste in familiekring voorlopig nog een beetje gezellig te houden.

De dichteres Vasalis heeft nooit een mandarijnenhoed gedragen en zich integendeel altijd zo veel mogelijk buiten het literaire circus gehouden, maar alleen omdat zij in het rijtje van Ter Braak figureerde wekte dat Hermans' drift en moest ze voor de bijl. In dezelfde moeite door werd Victor van Vriesland (*wie?*) met het hakwerktuig onthalsd omdat hij Vasalis' dichtkunst in de krant al te dikdoenerig had geprezen. Deze Van Vriesland, vond Hermans, kwam bovendien, evenals die andere mandarijn, Jan Greshoff (*wie?*), veel te vaak voor in de meer dan elfhonderd brieven omvattende correspondentie Ter Braak-Du Perron, wat uiteraard niet kon deugen. En ten derde was onderhavige Van Vriesland 'doctor', zij het in de onderkaste 'honoris causa', en ook dat feit c.q. die ijdelheid diende streng te worden afgestraft, – niet één keer, maar onaflatend, ononderbroken.

Hermans was een terriër die alles verscheurde wat van nabij of in de verte met het tijdschrift *Forum* te maken had gehad, die broedplaats in stinkende modder waaruit iedereen tevoorschijn was gekomen die hij, terecht of niet, als 'vijand' zou gaan ervaren.

Een legioen vijanden, een heel boek vol, Hermans leek door uitsluitend vijanden (later ook nog door 'gevaarlijke gekken') te worden omringd. Het woord 'paranoia' vormt de titel van weer een ander aan zijn brein ontsproten boek. Vijanden die daarenboven, zoals Hermans dacht aan te tonen, in de letteren niets voorstelden, niets hadden gepubliceerd of verkondigd dat niet gemakkelijk belachelijk kon worden gemaakt en die, al stonden ze op hun tenen op hoge stelten en waren ze honderd keer mandarijn, nooit zelfs maar bij benadering de machtige grootheid van zijn eigen aanwezigheid zouden weten aan te raken. 'De Forum-generatie, die zo vlijtig aantoonde hoe snel de generatie van Tachtig

versleten was, heeft geen ogenblik vermoed dat zijzelf nog sneller verslijten zou.’

En de drie overige heren op Ter Braaks lijstje, H(ans) A. Gomperts en de beide Adrianen: Van der Veen en Morriën, vóór de oorlog bevriend met ‘de mannen van Forum’ en na de oorlog met de nog jeugdige Hermans, werden voorgoed en meedogenloos zijn *bêtes noires*. Juist deze drie hadden het felst gereageerd op de J.B. Charlesbrochure en in hun kranten Hermans’ geschrijf eensgezind in twintig-punts kapitalen ‘FASCISTISCH’ genoemd, wat in de katholieke pers al eerder was gebeurd naar aanleiding van *Ik heb altijd gelijk*. Zo kort na de oorlog: Hermans moet zich hebben gevoeld of er een achtergebleven vijandig tankbataljon over hem heen daverde. Ook dit aspect, de ‘tijdsomstandigheden’, zal bij het annoteren van *Mandarijnen op zwavelzuur* weer helemaal opnieuw naar de oppervlakte moeten worden geploegd, wil het nageslacht er enig benul van opdoen.

Alle drie ex-vrienden hebben op Hermans’ tegen hen gerichte woede weleens iets teruggezegd, – Morriën bijvoorbeeld met een pamfletje: *De gruwelkamer van W.F. Hermans of Ik moet altijd gelijk hebben* (1955), – maar het leek op mierengeknisper onder het knallen van de donder. En: Hermans blééf pesten.

Zo voorzag hij zijn *Mandarijnen* van karikaturale plaatjes die hij uit allerlei publicaties had geknipt, waarmee hij zijn slachtoffers en bepaalde literaire verschijnselen nog extra belachelijk typeerde. (Voorbeeld: plaatje van een hoop door elkaar kronkelende pieren, voorzien van het onderschrift ‘vereniging van letterkundigen’.) Was het portret van ‘Henri Albert Gomperts’ in de eerste druk nog op postzegelformaat, in volgende edities werd het almaar kleiner afgedrukt, tot het ten slotte op de nagel van een kinderpink zou passen. Kinderachtig? In de liefde en de polemieken doet alles ertoe. Hermans heeft niet meer mogen meemaken dat in 2000 nog postuum een boek van ‘Plucky Gomperts’ zou worden uitgegeven (*Een kern van waarheid*), waarin de gewezen professor

het zou hebben over ‘intellectueel antisemitisme’ in de denkwereld van zijn gevenereerde *Forum*-leermeester Ter Braak...

Ontmoedigend en verdrietig

Het negentien jaar na *Mandarijnen op zwavelzuur* verschenen *Supplement*, aanzienlijk dunner, handelt hoofdzakelijk over Fryderyk Weinreb. *Wie?* Een oplichter uit de oorlog, die opzienbarende, voor een niet onbelangrijk deel verzonnen ‘memoires’ uit zijn pen had gewrongen, geredigeerd en bij hoog en bij laag verdedigd door twee weer andere adepten uit de Ter Braak- en Gomperts-school. De ene was Renate Rubinstein, columniste bij *Vrij Nederland*, de andere Aad Nuis, literatuurrecensent bij *Haagse Post*, ook politiek actief en zelfs Kamerlid. Rubinstein schrok bij de verdediging van Weinreb (en allengs meer en meer van zichzelf) niet terug voor schandelijke leugens en lasterpraatjes, die door Aad Nuis, met wie ze eerder getrouwd was geweest, werden goedgepraat, rechtgebreid, weggemasseerd. Hermans vond dat ze allebei in het openbaar hun excuses moesten maken, wat ze weigerden, hetgeen weer nieuwe kolen op Hermans’ woedevuur stapelde, enzovoort. Eindeloos enzovoort. Voer voor de schrijvers van de voetnoten en annotaties, die er waarschijnlijk voor jaren werk aan zullen hebben. Hermans raakte er niet over uitgepolemiseerd, almaar dóórmeppend, dóórhamerend, dóórdrammend, helaas: ten slotte tot vervelens toe. Maar: hij had gelijk.

De meest vooraanstaande polemist van zijn tijd. Wat met *Mandarijnen op zwavelzuur* begon, is voortgezet in tal van latere essaybundels, maar ook in verhalen en romans: zeker de helft van Hermans’ overwegend sublieme oeuvre is polemisch. Hij had niets tegen ruzies, schreef hij, ‘zolang ze literaire producten opleveren’.

Over *Mandarijnen op zwavelzuur* verzuchtte hij in het *Supplement*: ‘Ik vind het, achteraf, een ontmoedigend en verdrietig boek.’ Hoezo? Omdat ‘het niet veel ten goede heeft uitgericht’: het heeft

amper tot mentaliteitsverandering geleid, er is zo goed als niets veranderd omdat de soep nog altijd wordt gekookt en uitgedeeld door 'scribenten die voor denkers van betekenis willen worden gehouden, die voor minister, Kamerlid, professor of journalistieke zedenmeester willen blijven spelen'.

'Toegegeven,' concludeerde hij, 'al mijn boeken zijn eigenlijk in hoofdzaak verdrietig.'

P.S.

Bij de professorale schaduwshim H.A. Gomperts promoveerden mettertijd twee nog mistiger randfiguren die zijn achtereenvolgende opvolgers bij het bezetten van die prettig warm gehouden Leidse leerstoel zouden worden. De eerste is professor doctor Ton Anbeek: deze zou een *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985* bijeenpunniken, waarbij hij gemakshalve de Vlaamse literatuur integraal terzijde liet, want daar wist hij nog minder van dan van de Nederlandse. En de tweede is professor doctor Jaap Goedegebuure, die er zijn hele leven blijk van heeft gegeven alle literatuur uit het diepst van zijn betonnen protestante en onkunstzinnige gemoed te haten en te minachten. Zelf schrijven kan hij niet, wat hij veelmaals eclatant heeft bewezen. Hermans had deze beide Gompertszonen, vooral laatstgenoemde, scherp in het vizier. Geheel in de lijn van de door Gomperts gevestigde traditie hebben ook deze twee nooit 'iets aan het licht gebracht dat de moeite van het onthouden waard is'. Bij de vereeuwiging van Hermans' polemieken in zijn *Volledige Werken* zullen ook zij, bij leven al vergeten als aanlevers van 'wetenschappelijke' bijdragen zonder enige waarde, in het 'notenapparaat' door middel van uitputtende annotaties moeten worden gereanimeerd.

Vrome recensenten, die wel eerst met sadistisch leedvermaak, ook wel met instemming, de polemieken hebben verslonden, trekken hun grijnzende mond vervolgens misprijzend samen tot een kippenaars en noteren in hun commentaartjes dat ze het gelezene ‘weinig verheffend’ vinden. Hoe vaak ik dat al over mijn polemieken onder ogen heb gehad! Alsof wat verkeerdelijk doorgaat voor waarheid, integriteit, schoonheid, waarvan ik beweer en aantoon dat het abject is, ‘verheffend’ zou kunnen zijn. De leugens, pretenties, valsheid, domheid: dat zijn de ‘weinig verheffende’ zaken waarover de recensent zich met de polemist verontwaardigd zou dienen te betonen, in plaats van de polemist aan te rekenen dat deze zich niet verheft. Dat doet de polemist juist wèl: hij steekt zijn kop als een periscoop uit de modder omhoog, waarbij hij krachtig zijn stem verheft en uitroept wat niet deugt. De polemist brengt de kwalijke boodschap, de manier waarop hij die overbrengt wordt onwelvoeglijk gevonden, al is die inherent aan het verwerpelijke onderwerp. Polemieken is nooit ‘verheffend’, daarom heet zij polemieken.

Het hoort tot de wetmatigheden in de literatuur polemieken bij voorkeur te ignoreren. Literaire polemieken wordt nooit ‘belangrijk’ gevonden en nooit de moeite waard om er ernstig kennis van te nemen: het onderwerp zou altijd te onbelangrijk voor woorden zijn, de gegispte persoon, instantie, toestand te gering voor al die aandacht, de polemist overdrijft, de polemist kletst uit zijn nek, de polemist liegt, de polemist deugt zelf voor geen halve zandkorrel. Allereerst wordt de polemist in diskrediet gebracht, want zijn bedoelingen omschrijft men als onzuiver. De polemist gaat met een gevechtsraket een vlo te lijf, al is het een vlo met de omvang van drie boven op elkaar gestapelde olifanten. Als later

blijkt hoe gerechtvaardigd de polemieek was en hoe overtuigend het gelijk van de polemist, is het rumoer allang weer verstorven om niet meer te worden aangewakkerd, terwijl het polemisch geschut toch doel heeft getroffen: gewraakte situaties en feiten worden soms wel degelijk gewijzigd en gecorrigeerd, geattaqueerde personen staan voorgoed in hun onderbroek als ze al niet overdekt met pek en veren definitief de stadspoort zijn uit gejaagd. Weinig verheffend. De polemist staart glimlachend door zijn raam, waar witte wolkjes langs het zwerk varen, en streelt met trots de littekens van de wonden die hij heeft opgelopen.

Een wetmatigheid is ook dat de polemieek als polemieek, dit is als uiting van literaire schrijfkunst, zelden of nooit door de recensent wordt becommentarieerd. De literaire recensent, van wie valt te veronderstellen dat hij over literaire kennis en smaak beschikt, zou ook van de polemieek, zoals hij dat doet met een roman, gedicht, essay et cetera, de literaire merite kunnen beoordelen: – verdient de polemische tekst als tekst een literair kunstwerk te worden genoemd? Ik heb ettelijke romangelijke polemieeken uit mijn hand laten vloeien, tekstbrokken van 150 en meer pagina's, weinig verheffend van strekking, maar tegelijkertijd demonstraties van hetzelfde literaire vernuft bij opbouw en compositie, woordkeus, zinsconstructie, precisie als ik voor een roman tevoorschijn trek. Polemieeken die te vergelijken zijn met truffels: het geponeerde komt overeen met de onooglijke knollen die grommende zwijnen uit de aarde wroeten, de literaire vormgeving is de delicatessse. Mijn *Hamerstukken* zijn truffels in mijn literaire productie, geen recensent die ze heeft geproefd, te druk met moraal: polemische kunst is niet 'verheffend'. Behalve dat ook ik altijd gelijk heb, schrijf ik te excellent voor de mistige blik van het keurige recensentenuitschot, dat in het water moet worden geworpen.

Voor polemieek is soevereine schrijfstijl voorwaarde voor soeverein overwicht. De goede polemist dient, afgezien van een slecht karakter, te beschikken over absoluut meesterschap in de beoefening van zijn metier: de schrijfkunst. De polemieek is evenzeer een literaire kunstvorm als de roman, het toneelstuk en het gedicht. Verdedigbaar zou zijn het zelfs tot de moeilijkste literaire genres te rekenen, met als poneringen dat het juist vanwege de hoge moeilijkheidsgraad in onze gebiedsdelen nooit uitbundig is beoefend en dat er, ten tweede, in onze letteren, maar pover weinig ‘klassieke’, niet omver te wrikken monumenten van polemiseerkunst zijn aan te wijzen.

Polemiseren: natuurlijk gaat het in de eerste plaats om de argumentaties waarmee de verdorvenheid, leugenachtigheid, domheid, talentloosheid en alle overige labbekakkigheid van de/het aangevallene worden aangetoond, – maar dat kan ook keurig verwoord in een deftig essay, te saai om bij wakker te blijven. Kenmerkend voor de polemieek is de taalbrille waarmee het allemaal wordt uiteengezet en opengelegd. Verwerf eerst meesterschap in het schrijversvak en denk pas dan aan polemiseren (nooit andersom! Merk op: polemisten hebben doorgaans eerst romans, gedichten-, essaybundels gepubliceerd voordat ze hun pen in de vitriool doopten). Voor vervaardiging van een literaire polemieek is wat schrijfvaardigheid en taalgebruik betreft de vanzelfsprekende, achteloze zekerheid en lenigheid benodigd van iedere virtuoos in welk artistiek vakgebied dan ook, van circusjongleur tot sterharpiste. Het komt aan op de hakbijlscherpe formulering van hetgeen in de ogen van de polemist ten hemel schreiend verkeerd is en op exacte karakterisering van de persoon die zich eraan heeft bezondigd, waarna het tomatengooien kan beginnen onder het liefst zo hilarisch mogelijk en ijszig sarcastisch slaken van beledigingen, beschimpingen en vervloekingen, alles in zo briljant mogelijke taal en zegging.